

PÉČE O NEJMENŠÍ A JAK JE TO DOOPRAVDY...? / KATEŘINA MACHOVCOVÁ HAŠKOVÁ, HANA, SAXONBERG, STEVEN (EDS.) A MUDRÁK, JIŘÍ. 2013.

PÉČE O NEJMENŠÍ: BOŘENÍ MÝTŮ. PRAHA: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ.

Péče o nejmenší: boření mýtů je publikace, jejíž vydání nelze než charakterizovat slovy „konečně!“. Konečně máme v rukou materiál, který přehledně a velmi srozumitelně uchopuje téma péče o nejmenší děti a zásadním způsobem přispívá do vyhraněné diskuse o nezbytnosti výhradní mateřské péče a škodlivosti jeslí v Česku.

Tato studie, která je společným dílem sociologa a politologa Stevena Saxonberga, socioložky Hany Haškové a psychologa Jiřího Mudráka, plní především dvě klíčové role: předkládá souhrn aktuálního vědeckého poznání zejména v oblasti institucionální péče o nejmenší děti a usazuje toto téma do širšího společenského – historického i ekonomického – kontextu v Česku i zahraničí, na druhou stranu je i fascinujícím manuálem poučeného čtenáře a čtenářky, kteří chtějí dekodovat veřejné diskuse o tématech, která se nás týkají. Autoři pečlivě analyzují mýty, které v české diskusi identifikovali. Kladou provokativní otázky, poukazují na inherentní paradoxy a nelogičnosti a neúnavně ukazují, jak se některé mediální diskursy tvoří a jak je možné je poctivě dekonstruovat. Umožňují nám rozvíjet dovednost kriticky přistupovat k veřejně vystupujícím odborným autoritám a jejich popularizačním vstupům. Navádí nás k tomu, jakým způsobem klást dotazy, které nám pomohou vyhodnotit věrohodnost informací, jež nám mnohdy s odzbrojujícím sebevědomím předkládají. Je potřeba neustále kultivovat dovednost těmito výstupům porozumět a rozlišit ty, které mají smysluplné odborné základy a které ne.

Jako celek publikace ukazuje, jak náročné je činit dobrá rozhodnutí (nejen) v oblasti rodinné politiky. Představuje dlouhodobou analytickou práci týmu výzkumníků, kteří shromáždili jasné podklady na základě již existujících stu-

dií a přesvědčivě dokládají, na jakých základech stojí v Česku diskuse o péči o malé děti, s důrazem na péči mimo rodinu. Na konkrétních příkladech si připomeneme, že prostor v diskusi o rodinné politice často dostávají především osobní zkušenosti a přesvědčení, odtržená od realizovaných výzkumů či využívající existující výzkumy v přehnaně generalizované podobě. Dalším silným zdrojem je zobecnění klinických zkušeností (zejména psychologů), kteří snadno propagují falešné kauzality – svoje závěry logicky vyvozují na základě toho, jací klienti je navštěvují, a ne na základě toho, jací klienti nemají potřebu k psychologům chodit.

Z genderového hlediska je publikace pozoruhodným dokladem existujícího „kultu mateřství“, který matky svým způsobem adoruje a považuje je za nenahraditelné v péči o malé děti, ale tímto emocionálním vydíráním je uvězní v konkrétně definované roli, která může, ale nemusí být optimální nejen pro ně, ale ani pro ostatní zúčastněné, tedy především pro děti a jejich otce. Možnosti volby v demokratické společnosti by měly ženám i mužům umožnit mnohem širší škálu rodinných rolí, samozřejmě včetně těch navýsost tradičních.

Nyní si alespoň ve stručnosti představme mýty, které autoři identifikovali a které určily strukturu celé knihy.

Mýtus první: O škodlivosti rané péče o děti. Tato kapitola je zcela stěžejním textem celé publikace, a pokud ji nemůžete přečíst celou, pak tato část je tou, kterou nelze vynechat. Je zde předložen hutný souhrn aktuálně dostupných výzkumů, které se zabývají vlivem rané institucionální péče na děti, a to zejména v kontextu existujících longitudinálních studií. Autor kapitoly Steven Saxonberg zde otevřeně upozorňuje i na metodologická omezení existujících výzku-

Interkulturelle Mentoring <http://www.ia.uni-stuttgart.de/mentoring/>

Le Réseau romand de mentoring pour femmes <http://www.unifr.ch/f-mentoring/fr/about>

LMU mentoring <http://www.frauenbeauftragte.uni-muenchen.de/mentoring/index.html>

Mentoring Deutschweiz <http://www.academic-mentoring.ch/en/home/>

Mentorinnen Netzwerk <http://www.mentorinnennetzwerk.de/>

Menza <http://www.ugent.be/diversiteitengender/nl/gender/menza.htm>

REGARD <http://www.unifribourg.ch/regard/enbref/presentation-09>

Science Career Net Ruhr <http://www.scn-ruhr.de/>

Starting Doc <http://www.unil.ch/mentoring>

via: mento <http://www.mentoring.uni-kiel.de/>

Literatura

Chandler, C. 1996. „Mentoring and women in academia: Reevaluating the traditional model.“ *The National Women's Studies Association Journal*, Vol. 8, No. 3: 79–100.

Gibbons, A., Morell, V. 1992. „Key Issue: Mentoring.“ *Science, New Series*, Vol. 255, No. 5050: 1368–1369

Lamont, M. 2009. *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgment*. Harvard: Harvard University Press.

Nolan, D. 1992. „Women in Statistics in Academe: Mentors Matter.“ *Statistical Science*, Vol. 7, No. 2: 267–272.

mů. Ve stručnosti lze však konstatovat, že předložené studie poukazují na to, že návštěva jakékoliv služby od raného věku na sociální či kognitivní dovednosti dítěte v pozdějším věku buď nemá žádný vliv, nebo má vliv pozitivní. Naznačený vztah vypadá tak, že u dětí s dobrým rodinným zázemím a kvalitní nerodinnou péčí se spíše násobí pozitivní vlivy. Obecně pozitivnější vliv může mít nerodinná péče u sociálně slabších rodin a rodičů, resp. matek, s psychickými problémy, kdy odborná péče může do jisté míry kompenzovat složitou rodinnou situaci a umožnit rodičům více se ve zbývajícím čase na dítě soustředit. Pro většinu dětí se však můžeme jednoduše spokojit s konstatováním, že i velmi rané zahájení nerodinné péče za standardních podmínek nemá na děti žádný zásadní vliv.

To samozřejmě nelze interpretovat jako doporučení k tomu, aby děti byly automaticky do této péče svěřovány, stejně tak není doporučován konkrétní věk pro zahájení vstupu do jeslí či obdobného zařízení. Na druhou stranu závěry první kapitoly mají jasné sdělení pro českou rodinnou politiku: zařízení péče o nejmenší mají v naší společnosti své místo, je možné bez obav je využívat, pokud budeme klást důraz na kvalitu zařízení. V tomto ohledu kapitola zároveň poukazuje na problematické kroky české vlády, která v opatřeních, jež se v poslední době snažila podpořit (sousedská výpomoc, dětské skupiny), poněkud rezignovala na zajištění kvality péče.

Mýtus druhý: Bylo prokázáno, že z psychologického hlediska jsou jesle škodlivé. Tato kapitola přesvědčivě poukazuje na to, jak zavádějícím způsobem vstupují do diskuse někteří psychologové a psychologové. Navazuje tak mimo jiné na zajímavý text profesora Z. Vybírala (2010), který kritizoval mediální vystupování psychologů a úroveň jimi překládaných informací. V kapitole o druhém mýtu autor Jiří Mudrák zásadním způsobem ukazuje, jak dochází k dezinterpretacím klasických prací, ať už jsou to v Česku populární studie profesorů Z. Matějčka a J. Langmajera o psychické deprivaci nebo výzkumy Johna Bowlbyho a Mary

Ainsworth o primární vazbě. Citovaní autoři se na základě těchto zdrojů shodují na škodlivosti jeslí a nutnosti téměř výhradní péče matkou v raném věku dítěte.

Nicméně tyto klasické studie byly realizovány zcela v jiné situaci, než je péče o děti v denních jeslích či obdobných institucích určených pro malé děti, nemluvě o tom, že se nezabývají situacemi, kdy oba rodiče péči o děti sdílejí, a touto optikou tedy nelze tuto alternativu vůbec posuzovat. Pro situace, které iniciovaly uvedené studie, jsou charakteristické dlouhodobá, či dokonce trvalá ztráta rodiče – válka, pobyt v kojeneckých ústavech a dětských domovech, případně pobyt v celotýdenních jeslích. Zásadním způsobem tak opomíjí skutečnost, že v případě, kdy o děti nepečuje výhradně matka, ale jiné osoby (ať už v rodině či mimo ni), pokračuje kontinuita tohoto vztahu, dítě o matku nepřichází a péče v rodině a instituci se doplňují.

Mýtus třetí: Jesle jsou komunistický výmysl. Studium historických pramenů v této kapitole autorka Hana Hašková přesvědčivě dokládá existenci zařízení nerodinné péče o nejmenší dávno před komunistickým pučem. Navíc jako „vedlejší produkt“ poukazuje i na to, že výsledkem „komunistického sociálního inženýrství“ je právě obecně velmi obhajovaná tříletá rodičovská dovolená. Stále dokola je nutné připomínat, jak arbitrárně je argument o „komunistickém výmyslu“ používán v české veřejné diskusi čistě k devalvaci argumentů protistrany.

Velmi zajímavé je i to, že autorka kapitoly poskytuje jasná data o využívání péče v jeslích za komunismu – v nejvyšší míře bylo v jeslích okolo 20 % dětí, tedy výroky o tom, jak jesle poškodily celé generace dětí, nestojí na pevných základech. Navíc od konce 80. let, poté, co komunisté zavedli onu tříletou rodičovskou dovolenou, došlo k jasné preferenci rodinné péče, a to výhradně matkou. Otcům bylo sice od roku 1990 umožněno pobírat rodičovský příspěvek, ale až v roce 2001 získali možnost také nastoupit na rodičovskou dovolenou ze zaměstnání (Maříková, Radimská 2003).

Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů. 2008. Nadace Open Society Fund Praha.
Wasburn, M. H. 2007. „Mentoring women faculty: An instrumental case study of Strategic Collaboration.“ *Mentoring & Tutoring*, Vol. 15, No. 1: 57–72.

Poznámky

1 Stačí si jen vzpomenout, jak je genderová agenda zajištěna ve státní správě, kde se jí věnují tzv. gender focal points, kteří však většinou mají na starost zcela jiné věci a genderová agenda jim byla jen tak přilepena, aby bylo možné vykázat, že se jí někdo (formálně) věnuje (k tomu např. Stínová zpráva 2008).

„ŽENY DRŽÍ POLOVINU OBLOHY“: ZPRÁVA Z GENDEROVÉHO SUMMITU 2012¹ / Marcela Linková

Ve dnech 29. a 30. 11. 2012 se v Evropském parlamentu za účasti vrcholných představitelů a představitelů předních evropských výzkumných a vědněpolitických institucí a organizací konal Evropský genderový summit 2012. Kongres organizoval projekt genSET a European Science Foundation a partnerem projektu byla organizace COST (Evropská spolupráce ve vědě a technologiích). Genderový summit 2012 se konal v klíčovém momentu evropské politiky a politické debaty o budoucnosti výzkumu a inovací. Projednávání nového programu na podporu evropského výzkumu Horizont 2020 bylo v plném proudu, COST zavedl nový typ akce, tzv. cílenou síť, a první z nich – genderSTE – byla schválena jen krátce před summitem.

Dalším důležitým závěrem této kapitoly je i upozornění na to, že v českých jeslích, na rozdíl od zahraničí, dlouho převládá spíše zdravotnický aspekt nad pedagogicko-psychologickým, i to je důležitým podnětem pro další tvorbu a proměnu politiky v této oblasti.

Mýtus čtvrtý: Teprve tříleté děti jsou zralé pro nerodinnou péči. Ve čtvrté kapitole se Steven Saxonberg a Hana Hašková zabírají všeobecně sdíleným přesvědčením o tom, že pro nerodinnou péči (v našem kontextu jesle a mateřské školy) jsou zralé až tříleté děti. Ani tento názor se nezakládá na odborných zjištěních. Je pravděpodobně důsledkem (komunistického) oddělení péče v jeslích a péče v mateřských školách. V zahraničí se takto jednoznačně péče o děti mladší/starší tří let neodděluje a autoři nenacházejí ani jednoznačnou vědeckou oporu pro toto rozlišení. Tuto kapitolu by nicméně bylo vhodné doplnit podrobněji analyzovanými výzkumy rané interakce dětí. Ty by mohly dále přispět do diskuse o významu sociálních kontaktů pro nejmenší děti a ještě výrazněji tak nabourat mýtus magické hranice tří let.

Bylo by možné dále rozvinout i naznačený přínos sdíleného rodičovství, a to jak pro děti a muže samotné, tak celospolečensky. Snahy důrazněji posílit roli otců v rodině se v Česku setkávají se silným odporem z konzervativních pozic, ale právě tito aktéři by si měli uvědomit, že jak poukazuje předložená publikace, existují analýzy, které naznačují, že vyšší angažovanost otců v péči o děti je i prevencí rozvodů. Existují i náznaky toho, že vyšší zapojení otců může vést ke snížení rizikového chování dětí v budoucnosti. Nejen v této kapitole by bylo vhodné ještě podrobněji se podívat i na vliv nerodinné péče pro specifické skupiny, jako jsou děti migrantů či děti ze sociálně slabších poměrů.

Mýtus pátý: O jesle není zájem. Opět společně se Saxonbergem se Hašková pouští do analýzy existujících průzkumů zabývajících se hodnocením českých jeslí veřejností. Zajímavé je, že o možném přínosu jeslí jsou nejvíce přesvědčeni ti, kdo je využívají. Ti, kdo jsou k roli jeslí skeptičtí, s nimi

zároveň nemívají přímou zkušenost. V každém případě i tato kapitola bourá další populární mýtus. Například statisticky doložený zájem o zápis již dvouletých dětí do školek (a plné jesle) poukazuje na to, že potřeby rodičů rozhodně nejsou ve stávající nabídce nasyceny, neboť se často nedostává ani místo pro tříleté děti. Zda by bylo dostatečné naplnění v souladu s Barcelonskými cíli (30 % dostupných míst pro děti před třetím rokem), samozřejmě není z dostupných dat zřejmé, ale ani ve srovnání s dneškem markantně navýšené kapacity by nezůstaly bez využití a i při nižších populačních ročnících by se místa zaplnila mladšími dětmi.

Mýtus šestý: Máme na to? V této kapitole Steven Saxonberg poukazuje na to, že jakkoliv by investice do jeslí či zřízení většího počtu míst v mateřských školách byla (a pro mnoho obcí reálně je) velmi vysoká, tak z dlouhodobého hlediska je v ČR dáván prostor krátkodobé úspoře financí před dlouhodobým profitem. Propad na trhu práce, který zakoušejí české ženy v souvislosti s rodičovstvím, je markantní a kromě zvýšené zaměstnanosti matek by jesle mohly přinést i zásadní úspory vynaložené na oblast aktivního boje s nezaměstnaností. Stranou nesmí zůstat ani fakt, že zejména matky samoživitelky, a tudíž také jejich děti, jsou ve zvýšené míře ohroženy chudobou. Děti ze sociálně slabších poměrů potom častěji mají problémy ve škole. Dostupné zahraniční studie poukazují na to, že čím je investice do vzdělání ranější, tím více se státu později vyplatí v podobě aktivnějšího přístupu k učení a lepší pozice na trhu práce. Lepší vzdělávání od raného věku tak může sloužit i jako nejlepší prevence problematického chování, jako je předčasná ukončení školní docházky.

Nicméně této kapitole by jistě přispělo přizvání dalších autorů, například skupiny v institutu CERGE-EI zabývající se ekonomickými dopady souvisejícími s nízkou zaměstnaností žen s malými dětmi (Kališková, Münich 2012).

Mýtus sedmý: Stávající rodinná politika v ČR má odborná východiska. Péče o malé děti je v České republice stále téma-

Komisařka pro výzkum a inovace Maire Geoghegan Quinn ve své zprávě s názvem Implementace vědních politik prostřednictvím Horizontu 2020, ERA a Unie inovací reflektovala značný úspěch prvního Genderového summitu v roce 2011. Jako priority vytyčila tři oblasti: 1. zvýšit zastoupení žen v rozhodovacích pozicích, 2. zvýšit zastoupení žen na všech úrovních a ve všech oblastech výzkumu, 3. zahrnout genderovou dimenzi do obsahu výzkumu. Na závěr uvedla, že „na genderovou rovnost neexistuje jeden recept, existuje ale jedna skutečnost, totiž to, že bez genderové rovnosti a uznání talentů žen a mužů není excellence“.

Prezidentka organizace COST Dr. Ángeles Rodríguez-Peña se plně postavila za genderovou rovnost. Bylo to poprvé od roku 2001, kdy jsem na zcela zásadním jednání o genderové rovnosti ve vědě od tak vysoce postavené osoby zaslechla slovo „moc“. Rodríguez-Peña uvedla: „Často nám říkají, ať si nestěžujeme, ale my si nestěžujeme, pouze požadujeme rovnost a meritokracii... Musíme získat moc, na moci není nic špatného. O moci musíme hovořit – jak ji získat, jak ji využívat. Způsob, jakým ženy používají moc, se od toho mužského liší.“

Ve druhé sekci Zahrnutí genderové dimenze do krajiny výzkumu a inovací promluví prorektorka Univerzity v Leidenu a členka LERU Steering Group for the Advice Paper on Gender in Academia prof. Simone Buitendijk, dále prof. Teresa Lago z University of Porto, členka ERC Scientific Committee, a Dr. Hans M. Borchgrevink, předseda Working Group Monitoring of the ERA Steering Group on Human Resources and Mobility (EU-SGHRM). Sekci předsedal prezident European Science Foundation a viceprezident Science Europe prof. Pär Omeling. Cílem sekce bylo představit iniciativy na podporu genderové rovnosti, které klíčové instituce zavedly s cílem zlepšit organizační a výzkumný výkon, posílit excelenci a pozitivní dopady výzkumu na společnost.

Simone Buitendijk představila zprávu Ligy evropských výzkumných univerzit (LERU) s názvem Women, research and universities: excellence without gender bias z července 2012. Ve své zprávě LERU zdůrazňuje: a) podporu na vedoucích místech, b) strukturální

tem, které vzbuzuje emoce, naposledy například v souvislosti s návrhem Oranžového klubu při ČSSD, který navrhl zvýšit čerpání rodičovského volna otci tím, že by ustanovil určitou povinnost vybrat si stanovený podíl. Aktuální diskuse i předložená kapitola ukazují, že nejde pouze o odmítání institucionální péče o nejmenší děti, ale vůbec o udržení tradičního a domněle ideálního modelu výhradní péče matky. Autoři v poslední kapitole například ukazují, jak málo názorově rozmanitá skupina osob ovlivňovala českou rodinnou politiku a jak je možné, že v jinak poměrně liberálním Česku převládají velmi konzervativní názory oproti zajištění opravdu rovnocenných podmínek pro možnosti volby.

Závěrem je možné konstatovat, že se jedná o skutečně zdařilou, čtivou a srozumitelnou publikaci. Jednotlivé kapitoly jsou navzájem propojené a síla publikace spočívá i v tom, jak její části posilují argumentaci v částech jiných. Velmi oceňuji i explicitní postoje autorů k studované problematice, cílem knihy není radit nikomu, v jakém věku nejlépe dítě umístit do jeslí či školky nebo jaké konkrétní instituce jsou vhodné. Kniha nabízí důsledné „odmytizování“ celé řady témat spojených s péčí o nejmenší děti, poskytuje

informace, které dosud takto pohromadě dostupné nebyly, a to zejména ne široké veřejnosti. Tím nabízí všem od rodičů, přes profesionály v oblasti péče o děti po osoby v rozhodovacích pozicích, prostor pro to, aby jejich budoucí rozhodování bylo informovanější i svobodnější.

Literatura

Kalíšková, K., Münich, D. 2012. „Česky: Nevyužitý potenciál země.“ [online]. Praha: Cerge-EI. [cit. 23. 5. 2013]. Dostupné z: <http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_03.pdf>.

Maříková, H., Radimská R. 2003. „Podpora využívání rodičovské dovolené muži.“ [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [cit. 23. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/oddeleni/dokumenty/rodicovska-dovolena.pdf>>.

Vybíral, Z. 2010. „Bída pop-psychologie. Selhávání psychologických elit v mediální době.“ [online]. *Lidové noviny*, příloha Orientace, 27. února 2010. [cit. 23. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://psych.fss.muni.cz/vybiral/download.php?sekce=4>>.

DIALOGY O DIALOGU / TEREZA JIROUTOVÁ KYNČLOVÁ

SVOBODA, JAN, ŠTĚCH, ONDŘEJ (EDS.). 2012. *INTERKULTURNÍ VOJNA A MÍR*. PRAHA: FILOSOFIA.

Editorské duo Jan Svoboda a Ondřej Štěch v knize *Interkulturní vojna a mír*, jejíž vydání v loňském roce zprostředkovalo Centrum globálních studií při Filosofickém ústavu AV ČR a Filozofické fakultě UK, přivádí na dialogickou scénu sérii příspěvků, jež se věnují právě tématu dialogu, a sice dialogu interkulturnímu. Ačkoliv titul explicitně pracuje s binaritou války a míru, a tudíž implikuje takřka huntingtonovský

střet civilizací a neslučitelnost a nevyjednatelnost protinázorů na fungování vzájemného stýkání kultur, editorská dvojice odkaz na Tolstého volí vědomě v inspiraci autorovou snahou „o mírové dialogické řešení sporů“ (s. 10). Editori uvádějí publikaci stručnou předmluvou, uživatelsky jistě vítaná a přátelská je ale především jejich rozsáhlá závěrečná stať, která na třiceti stranách nejen výstižně shrnuje hlav-

změnu pro genderovou rovnost, c) vykazatelnost a d) genderově citlivý výzkum. LERU se zavázalo „pomoci Evropské komisi a komisařce“ v pěti základních oblastech, přičemž jednou z nich je právě genderová rovnost. LERU proto s Evropskou komisí uzavřelo Memorandum o porozumění. „Hlavním důvodem, proč ženy nepostupují do rozhodovacích pozic, je, že máme předsudky, často nevědomé, kvůli kterým je pro nás obtížně představitelné, že by ženy mohly být stejně dobré jako muži,“ uvedla Buitendijk.

Teresa Lago ve své přednášce Integrace doporučení v oblasti genderové rovnosti do Praktik Evropské výzkumné rady (ERC) představila statistiky úspěšnosti grantů udělených ženám (14 % žádostí o ERC granty pro zkušené výzkumné pracovníky podávají ženy, 12 % grantů ERC pro zkušené výzkumné pracovníky je uděleno ženám, v případě grantů ERC pro začínající výzkumné pracovníky je to 29 %, resp. 25 %). Míra úspěšnosti žen je tak vždy nižší než u mužů a ERC si klade otázku, kde v systému dochází k chybě. Analýzy ERC také ukazují, že ženy mají větší tendenci než muži najímat ženy (v případě, že hlavním řešitelem je žena, 47 % výzkumného týmu tvoří ženy ve srovnání s 35 % v případě řešitelů-mužů). ERC ustavilo čtyři pracovní skupiny, z nichž jedna je věnována genderové rovnosti (ostatní vztahům s průmyslem, otevřenému přístupu a mezinárodní strategii). Nový plán rovnosti ERC na období 2014–2020 bude přijat v roce 2013. V této souvislosti stojí za připomenutí argumentace předsedy GA ČR a sociologa prof. Petra Matějů, který Národní kontaktní centrum – ženy a věda ve svém dopise z 2. 3. 2012 informoval, že GA ČR si statistiky úspěšnosti vytváří pouze pro interní účely a „nejsou určeny pro zveřejnění [...]“. Ve všech případech by to totiž mohlo být považováno za diskriminační, a celý proces by to z hlediska jeho hlavních cílů diskvalifikovalo. Jak se tedy ukazuje, Evropská výzkumná rada na zveřejňování statistik podle pohlaví zjevně nahlíží naprosto odlišně než GA ČR a chápe je jako součást veřejné vykazatelnosti své činnosti a své odpovědnosti vůči akademické komunitě.